

ZÁKLADNÝ NÁČRT TRINITÁRNEJ KONCEPCIE V DIELE SVÄTÉHO GREGORA NYSSKÉHO

Pavol KOCHAN

Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

ÚVOD

Svätý Gregor Nysský ako mladší brat svätého Vasiľa (Bazila) Veľkého, biskupa v kappadockej Cézarey (pontská oblasť) pôsobil v dobe medzi dvoma dôležitými snemami Cirkvi, ktoré riešili najdôležitejšiu dogmu celého učenia – dogmu o Svätej Trojici. Bolo to obzvlášť náročné obdobie pre Cirkev, ktorá len krátko predtým získala zrovnoprávenie s rímskym náboženstvom, čo v praxi znamenalo slobodu vyznania viery. Práve so slobodu nastúpili prvé veľké herézy, ktoré spôsobili nemalé škody v duchovno-praktickom živote novozmluvnej Cirkvi. Prvý všeobecný snem v Nicey (325) predstavoval prvý dôležitý úspech orthodoxie v teologickom zápase. Priamo ovplyvnil životy celých zástupov kresťanov v ich správnom rozvíjaní viery. Avšak teologické úsilie o čo najzrozumiteľnejšie vyjadrenie nevyjadriteľného a poznanie nepoznatelného bolo zatiaľ na začiatku svojej dlhej cesty. Napriek tomu, že otcovia nicejského snemu prijali teologické uznesenie, ktoré znamenalo dôležitý posun v trinitárnej téme, neustále sa objavovali nové tézy a tvrdenia, ktoré bolo nevyhnutné analyzovať a zadefinovať ich správnosť alebo pochybenie. Jedným z dôležitých cirkevných spisovateľov a veľkých učiteľov Cirkvi, ktorý výraznou mierou napomohol k presnejšiemu vysvetleniu trinitárnej dogmy prvého nicejského snemu, bol svätý Gregor Nysský. Je faktom, že pri čítaní jeho diela môžeme nadobudnúť pocit blízkosti filozofie, avšak v celkovom rámci Gregorovho diela vidíme plné rozvitie orthodoxie v jeho teologickom myslení, čo potvrdzuje aj svojím vlastným životom.

ZÁKLADY GREGOROVEJ TRINITÁRNEJ KONCEPCIE

S vedomím nepochopiteľnosti Boha a obmedzenosti nášho poznania rozvíja Gregor svoje chápanie Trojice. Na jednej strane si uvedomuje, že akýkoľvek pokus o pochopenie Trojice nikdy nedosiahne ani nevyčerpá nevysloviteľnú podstatu (gr. ουσία) Boha. Učenie o Trojici nemožno nahradiť predmetom tohto učenia - byť a byť povolaný nie je zameniteľné. Na druhej strane však vidíme, že Gregor je presvedčený aj o možnosti a potrebe ľudskej konceptualizácie na

základe Božej energie, či prejave (gr. ἐνέργεια). A práve v súvislosti s touto možnosťou a potrebou treba chápať Gregorovu tézu o Trojici. [2]

Začiatok pojednania o Gregorovej doktríne o Trojici a chápaní týchto pojmov treba hľadať v jeho rozlišovaní dvoch typov pojmov. Prvým typom, hovorí Gregor, sú termíny "predikované o subjektoch v množnom čísle a číselne rôznych", ktoré označujú "spoločnú prirodzenosť" (κοινόν φύσις). Príkladom tohto typu by bol termín "človek" predikovaný o Petrovi, Jakubovi a Jánovi ako o subjektoch v množnom čísle a číselne rôznych. [4]

Druhý typ termínu má obmedzenejší denotát; termíny tohto typu nie sú spoločné (κοινόν), ale partikulárne (ιδίον, ἰδιάζον, ἰδίωμα). Vo svojich úvahách o tomto type používa Gregor rôzne výrazy, z ktorých najdôležitejšie sú "identifikačné osobitosti charakteru" (τα του έθους γνωρίσματα), "identifikačné osobitosti" (γνωριστικά ἰδιότητης) alebo jednoducho "osobitné" (το καθ' έκαστον). Napriek tejto terminologickej rôznorodosti sa zdá, že ústredným rozdielom medzi týmito dvoma typmi termínov je rozdiel medzi spoločným (κοινόν) a osobitným (Ιδίον). [2]

Dôležitým textom pre pochopenie súvislosti Gregorovho pohľadu na trojjedinosť nachádzame v diele *Proti Eunomiovi*. Prvý a základný rozdiel, ktorý Gregor uvádza vo svojom opise hierarchie bytia je rozdiel medzi rozumným a zmyslovým. Následne pokračuje v objasňovaní charakteru rozdielov v rámci každej z týchto úrovní bytia. S odovzdaním sa na Aristotela vysvetľuje, že čisto materiálne rozdiely vznikajú prostredníctvom variácií fyzikálnych vlastností, ako sú kvantita a kvalita (ide o tzv. aristotelovské nehody). V inteligibilnom (rozumovom) svete je konečným obsahom všetkých rozdielov variácia podľa stupňa intencionálnej účasti na prvom dobre, ktorým je Boh. V skutočnosti je účasť stvorenia na prvom Dobre skutočne konečným obsahom vzťahu Boh - svet ako takého. Za zdroj, pôvod a prísun každého dobra sa považuje nestvorená prirodzenosť a celé stvorenie sa k nej skláňa, príčne k najvyššej prirodzenosti a má na nej účasť tým, že má účasť na prvom Dobre. V oblasti rozumného vznikajú rozdiely vzhľadom na kvalitu a hĺbku takejto účasti ako výsledok uplatňovania slobodnej vôle. Nestvorená prirodzenosť však, nakoľko je striktnie vymedzená ako samotné Dobro, nemôže pripustiť nijaký takýto rozdiel, pokiaľ ide o vlastnenie dobra. V tomto bode sa Gregor snaží získať Eunomiov vlastný súhlas, pokiaľ ide o zhodu kategórií nestvorenej prirodzenosti, absolútneho dobra a absolútnej jednoduchosti. Podľa Gregora nestvorená prirodzenosť je ďaleko od takéhoto rozdielu [vzhľadom na dobro], pretože nevlastní dobro tým, že ho získava, ani neprijíma do seba krásne (το καλον) tým, že sa zúčastňuje na vyššej Kráse. Vo svojej vlastnej prirodzenosti je a je vnímaná ako dobrá a je dosvedčená aj našimi protivníkmi ako zdroj dobra, jednoduchá, jednotná a nespojitá." [3]

Pokiaľ vyjadrujeme niečo o jednej podstate (ουσία alebo φύσις), hovoríme o tom, čo je spoločné trom Osobám (υποστάσεις) Trojice. Títo traja, Otec, Syn a Svätý Duch, majú tú istú podstatu alebo substanciu. Keď však hovoríme o troch hypostázach, robíme tak vzhľadom na to, čo odlišuje jednu hypostázu od druhej; tri sa odlišujú svojimi odlišujúcimi vlastnosťami alebo tým, čo je vlastné jednej a nie druhej. Z tohto dôvodu Gregor poznamenáva, že "to, o čom sa hovorí osobitným a špecifickým spôsobom, sa označuje názvom hypostáza". [2]

"Tí, ktorí sú opísaní tou istou definíciou podstaty alebo substancie, sú tej istej podstaty alebo substancie (ομοούσιοι), keď sa pýtajúci dozvie, čo je spoločné, a obráti svoju pozornosť na rozlišujúce vlastnosti, ktorými sa jeden odlišuje od druhého, definícia, podľa ktorej je každý z nich známy, sa už nebude vo všetkých detailoch zhodovať s definíciou iného, aj keď sa zistí, že v niektorých bodoch sa zhoduje." (List 38, 8,137)

Otec, Syn a Duch sú tri formy bytia, z ktorých každé je spojené a odlišuje sa od druhého nie z hľadiska ich spoločnej prirodzenosti alebo jedinej podstaty, ale z hľadiska tohto kauzálneho vzťahu, ktorý medzi nimi existuje. Takto sú tri hypostázy Trojice kauzálne spojené jedna s druhou, takže hovoriť o jednej alebo rozlišovať jednu znamená hovoriť o druhej alebo rozlišovať ju. Títo traja sú neoddeliteľne spojení v rámci jediného Božstva; nemožno hovoriť o Otcovi bez toho, aby sme bezprostredne nehovorili o Synovi, a nemožno hovoriť o Otcovi a Synovi bez toho, aby sme nehovorili o Duchu, ktorý je z Otca prostredníctvom Syna. [2] Toto vyjadrenie o Duchu však nie je predpokladom chápania jeho ontologického bytia v zmysle dvojpočiatku Otec-Syn, ale v zmysle dynamickej lásky prameniacej v Otcovi a odovzdávanej Duchu cez Syna, ako o tom vysvetľuje napríklad svätý Fótios Veľký). Vzhľadom na príležitostnú povahu Gregorových spisov sa rozdiel, ktorý robí medzi tromi hypostázami, neuvádza vždy presne rovnakým spôsobom. Vo svojom prvom spise proti Eunomiovi hovorí o Otcovi ako o "nestvorenom a nezrozenom", o Synovi ako o "nestvorenom a jednorodenom" a o Duchu ako o "ani nestvorenom, ani ... jednorodenom: práve to tvorí jeho hlavnú zvláštnosť". [2]

Učenie o Svätej Trojici je založené na liturgickom, katechetickom a asketickom živote Cirkvi, v ktorom je Boh prežívaný ako Otec, Syn a Svätý Duch, a nemožno ho od tohto života oddeliť. Keď sa Vasil' a Gregor rozhodli pre terminológiu podstata-hypostáza, nevysvetľovali metafyziku božej trojjednosti, a určite si nevymýšľali nové a odlišné Božstvo. Skôr si uvedomovali, že len objasňujú gramatické pravidlá, ktorými sa vždy riadila, hoci aj implicitne, cirkevná reč o biblickom Bohu. [5]

List Petrovi o Božej podstate a hypostáze sa dlho pripisoval svätému Vasil'ovi z kappadockej Cézarey, ale v priebehu posledných storočí patristickí bádatelia dospeli k názoru, že ho pravdepodobne napísal svätý Gregor Nysský,

Vasiľov brat. Ak je to pravda, potom je tento list dobrým začiatkom našich úvah o Gregorovej trojičnej teológii. Objasňuje v ňom rozdiel, ktorým sú Kappadočania známi - rozdiel medzi hypostázou a podstatou. Jazykové rámce, ktoré vymedzujú jednotu a rozdielnosť, nie sú nedotknuteľným obsahom zmyslu trojičného učenia, ale predstavujú súbor logických usmernení, ktoré chránia obsah tohto významu. Správny význam výrazov "osoba-podstata" sa nenachádza v ich odkazoch na abstraktné logické kategórie jednoty a rozdielu, ale v ich spojeniach s biblickými, liturgickými a soteriologickými pojmami, ktoré dokazujú, že Otec, Syn a Duch sú plným Bohom a zároveň spolu jedným Bohom. [3]

Ak sa pokúšame porozumieť teologickej formulácii kappadockých otcov a tiež dôvodu, prečo použili práve výrazy podstata-hypostáza, na základe ktorých vysvetľovali trinitárnu koncepciu učenia Cirkvi, dôležité je pri Gregorovi spomenúť aj jeho brata, svätého Vasiľa Veľkého a jeho texty, v ktorých sa venuje triadológii nicejského snemu. Vasiľ vo svojej odpovedi Amfilochovi Ikonickému vysvetľuje rozdiel medzi podstatou a hypostázou, ktorý je rovnaký ako rozdiel medzi všeobecným a jednotlivým, napríklad medzi živočíchom a človekom. Pokiaľ ide o božstvo, vyznávame jednu podstatu, aby sa nedával rozdielny princíp bytia. Na druhej strane hypostázu partikularizujeme, aby naša predstava o Otcovi, Synovi a Svätom Duchu bola nezmiešaná a jasná. Ak nemáme rozlíšené vnímanie jednotlivých charakteristík, teda otcovstva, synovstva a posvätenia, ale vyznávame Boha zo spoločného pojmu existencie, nemôžeme podať rozumnú správu o viere. Musíme teda vyznávať vieru tak, že k spoločnému pridáme to čiastkové. Božstvo je spoločné; otcovstvo je partikulárne; a my ich spojíme, aby sme mohli povedať: "Verím v Boha Otca." A opäť pri vyznávaní Syna je potrebné urobiť to isté, spojiť partikulárne so spoločným a povedať: "Verím v Boha Syna." Podobne aj pri Duchu Svätom musíme prispôbiť svoje slová podľa postupnosti a povedať "Verím v Boha Ducha Svätého". Takže jednota sa úplne zachováva vo vyznávaní jedného božstva, zatiaľ čo čiastkove vlastnosti hypostáz sa vyznávajú v rozlišovaní vlastností chápaných v každej z nich. [5]

Nakoniec, pre pochopenie vysokého záujmu svätého Gregora o vyjadrenie nevyjadriteľného trojjediného Boha uvedieme udalosť, ktorú nachádzame v synaxáriu s opisom jeho života. Ide o obdobie, kedy sa začalo rozširovať tvrdenie Pavla Samosatského o tzv. modulárnom monarchiazme v triadologickom učení Cirkvi. Gregor Nysský veľmi pozorne a citlivo vnímal tento vážny odklon od správneho učenia, ale nedokázal adekvátne vyvrátiť teologické omyly novej herézy. Práve v čase hľadania správnych slov došlo u Gregora k snu, v ktorom videl Božiu Matku s apoštolom Jánom Teológom. Mária ukázala rukou na Gregora a Jánovi povedala, aby Gregora poučil v učení o Svätej Trojici. Slová

Jána, ktorými poučoval Gregora, boli tieto: *"Je jeden Boh, Otec živého Slova, hypostatická Múdrošť, Moc a večný Obraz Otca: dokonalý Pôvodca toho, ktorý je dokonalý, Otec jednorodeného Syna. Je jeden Pán, jeden Boh jedného Boha, Odtlačok a Obraz Božstva, stvoriteľské Slovo, Múdrošť, ktorá udržuje všetko, čo jestvuje, Moc, ktorá stvorila všetko stvorenie, pravý Syn pravého Otca, neviditeľný Syn neviditeľného Otca, neporušiteľný Potomok neporušiteľného, nesmrteľné a večné Dieťa večného. Je jeden Duch Svätý, ktorý má svoj počiatok od Otca a zjavuje sa ľuďom skrze Syna. On je dokonalý Obraz dokonalého Syna, Zdroj života pre všetky veci, posvätný Prameň, v ktorom sa zjavuje Boh Otec a Boh Syn. On je zároveň nad všetkým a vo všetkom a všetko naplňa. Toto je dokonalá Trojica, ktorá nepozná rozdelenie ani odcudzenie, pokiaľ ide o jej spoločnú slávu, nesmrteľnosť a zvrchovanosť. V Trojici nie je nič stvorené ani podriadené inému, ani prinesené zvonka, akoby kedysi neexistovalo v neskôr zjavenom, lebo nikdy neexistoval Otec bez Syna ani Syn bez Ducha, pretože Trojica trvá odveky nezmenená a nepodlieha nijakej zmene ani premene."* Gregor tieto slová zaznamenal a podľa dochovanej tradície boli dlhý čas vystavené v chráme v Neocézarey. [1]

ZÁVER

Svätý Gregor Nysský sa snažil vychádzať z biblického svedectva o jedinom Bohu v troch hypostázach, preto sa pokúsil načrtnúť trinitárne učenie, ktoré by bolo logické, ale zároveň vychádzalo zo samotného Svätého Písma. Počiatkom jeho teologickej úvahy je skutočnosť, že Boh je a že Boh je Trojica. Jeho dynamická línia argumentov spočíva v sledovaní energie, t. j. v Božej činnosti, pôsobení a moci, ktoré sú pozorované v príčinnej súvislosti poradia "od-do-v" každej z hypostáz. Týmto spôsobom Gregor dokázal presvedčivo formulovať monarchistickú formulu Božej moci a činnosti od Boha Otca, ktorá je sprostredkovaná cez jednorodeného Boha Syna a v Bohu Duchu. Trojjediný Boh tak nepredstavuje troj-božstvo, ale jediné Božstvo ktorého plnosťou sú tri hypostázy.

SUMMARY

St. Gregory of Nyssa sought to build on the biblical witness to the one God in the three hypostases, so he attempted to outline a trinitarian doctrine that would be logical, but at the same time based on Holy Scripture itself. The beginning of his theological reflection is the fact that there is a God and that God is Trinity. His dynamic line of argument lies in the tracing of energy, i.e., in God's activity, action, and power, which are observed in the causal connection of the "from-to-in" order of each of the hypostases. In this way Gregor was able to articulate convincingly the monarchist formula of God's power and activity from God the Father mediated through the only begotten God the Son and in God the Spirit.

The triune God thus constitutes not a tri-deity, but a single Deity whose fullness is the three hypostases.

REFERENCES

1. *From the Life of Our Father Among the Saints, Gregory the Wonder-worker, Bishop of Neo-Caesarea*. [online]. [2022-11-24]. Dostupné z: <https://stgregs.info/the-orthodox-church/historic-patristic-teaching-early-christian-church/on-the-holy-trinity/>
2. VENEMA P. C. 1992. Gregory of Nyssa on the Trinity. In *Mid-America Journal of Theology*. Dyer (Indiana) : American Theological Library Association, 1992, vol. 8, issue 1, p. 72-94. ISSN 0887-1760.
3. KHALED, A. 2011. *Retrieving Nicaea : The Development and Meaning of Trinitarian Doctrine*. Grand Rapids : Baker Academic, 2011. 352 p. ISBN 978-1-4412-3195-6.
4. GREGORY OF NYSSA, saint. 2016. *Dogmatic writings 1*. [trans. S. Jaksic]. Novi Sad : Beseda, 2016. 382 p. ISBN 978-86-86117-86-1. / ГРИГОРИЈЕ НИСКИ, свети. *Догматски списи 1*. [прев. С. Јакшић]. Нови Сад : Беседа, 2016. 382 с. ISBN 978-86-86117-86-1./
5. KIMEL, A. 2013. St Basil the Great and the Search for Hypostasis. [online]. [2022-10-15]. Dostupné z: <https://afkimel.wordpress.com/2013/07/14/st-basil-the-great-and-the-search-for-hypostasis/>
6. *Gregory of Nyssa : Trinity–Not Tri-deity*. [online]. [2022-10-13]. Dostupné z: <http://www.readreflectwrite.com/2020/12/gregory-of-nyssa-trinitynot-tri-deity.html>.

BASIC OUTLINE OF THE TRINITARIAN CONCEPT IN THE WORKS OF SAINT GREGOR OF NYSSA

Pavol KOCHAN, asistant professor, Faculty of Orthodox Theology, University of Presov, Masarykova 15, 080 01 Presov, Slovakia, pavol.kochan@unipo.sk, 00421517724729, ORCID: 0000-0002-9692-9310

Abstract

The subject of this article is a look into the foundations of the concept of the triadology of St. Gregory of Nyssa, the younger brother of St. Basil the Great, bishop of Caesarea Cappadocia (Pontus), who was active between two important councils of the Church that dealt with the most important dogma of the whole doctrine - the dogma of the Holy Trinity. The First Ecumenical Council of Nicaea (325) represented the first important success of Orthodoxy in the theological struggle. It directly influenced the lives of whole multitudes of Christians in their right development of the faith. However, the theological effort to express the ineffable as clearly as possible and to know the unknowable was still at the beginning of its long journey. It is a fact that in reading the work of Gregory of Nyssa one can get a sense of the proximity of philosophy, but within the overall framework of Gregory's work we see the full development of orthodoxy in his theological thought, as he confirms by his own life. This is confirmed by the basic idea underlying his view of triadology - the distinction between essence (ousia) and hypostasis. The doctrine of the Holy Trinity is based on the liturgical, catechetical and ascetical life of the Church, in which God is lived as Father, Son and Holy Spirit, and cannot be separated from this life. The delimitation of the persons of the one God is not based on space, but of the flow from one through the second to the third, and designations "first, second, and third" being not according to greatness, but according to mutual reverence.

Keywords

Holy Trinity, triadology, Gregory of Nyssa, ecumenical council, salvation